

DEVELOPMENT HISTORY OF THE PROSECUTOR'S CONTROL OVER THE EXECUTION OF LEGISLATION IN THE FIELD OF ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Akhmadjanov is the son of Otabek Murodjon

Prosecutor's office of Tashkent region

2nd level senior prosecutor of the legal department

ahmadjanovotabek888@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13852733>

ARTICLE INFO

Received: 22th September 2024

Accepted: 27th September 2024

Online: 28th September 2024

KEYWORDS

Environment, ecology, environmental safety, water, supply, nature, prosecutor, control, legislation, norms.

ABSTRACT

This article analyzes issues related to the development history of the prosecutor's control over the execution of legislation in the field of ecology and environmental protection.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПРОКУРОРСКОГО КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ЭКОЛОГИИ, ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА

Ахмаджанов — сын Отабека Муроджона

Прокуратура Ташкентской области

Старший прокурор 2-го уровня юридического отдела

ahmadjanovotabek888@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13852733>

ARTICLE INFO

Received: 22th September 2024

Accepted: 27th September 2024

Online: 28th September 2024

KEYWORDS

Окружающая среда, экология, экологическая безопасность, вода, водоснабжение, природа, прокуратура, контроль, законодательство, нормы.

ABSTRACT

В данной статье анализируются вопросы, связанные с историей развития прокурорского контроля за исполнением законодательства в области экологии и охраны окружающей среды.

ЭКОЛОГИЯ, АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ЎРМОН ХЎЖАЛИГИ СОҲАСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН НАЗОРАТ ЙЎНАЛИШИ БЎЙИЧА ПРОКУРОРЛИК НАЗОРАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ

Ахмаджанов Отабек Муроджон ўғли

Тошкент вилояти прокуратураси

2 даражали юрист бўлим катта прокурори ahmadjanovotabek888@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13852733>

ARTICLE INFO

Received: 22th September 2024

Accepted: 27th September 2024

Online: 28th September 2024

KEYWORDS

*Атроф-муҳит, экология,
экологик хавфсизлик, сув,
таъминлаш, табиат,
прокурор, назорат,
қонунчилик, нормалар.*

ABSTRACT

Мазкур мақолада экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги қонунчилик ижроси устидан назорат йўналиши бўйича прокурор назоратининг ривожланиш тарихига доир масалалар таҳлил этилган.

Бугунги кунда жаҳондаги кўплаб давлатларда экологик шароит ҳамон кескинлигича қолмоқда. Экологик сиёсатни олиб бориш ва амалга ошириш учун ҳар бир давлат ўзининг таъсирчан механизм ва етарлича ваколатга эга бўлган давлат органларига эга бўлиши зарур.

Дарҳақиқат инсониятнинг эртанги куни, унинг истиқболи, келажак авлоднинг экологик манфаатлари устуворлигини таъминлаш шу мақсадда экологик хавфсизликни таъминлаш, сув ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга жиддий эътибор қаратиш зарур¹.

Табиатга нисбатан нооқилона муносабат натижасида бугунги кунда долзарб экологик муаммолар инсониятга хавф солмоқда. Буларни озон қатламининг емирилишида, иқлимнинг ҳаддан зиёд исиб кетишида яққол кўришимиз мумкин. Бугун инсоният, табиатга нисбатан эҳтиётсиз муносабатда бўлиш табиатнинг эмас, балки инсониятнинг ўзи учун зарар эканлигини англаб етди. Шу сабабдан ҳам инсоният ўз давлатчилигининг ривожига табиатни муҳофаза қилиш бўйича турли хил ҳаракатлар ва ташкилотларни ташкил этди ва экологик сиёсатни давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгилади. Бунинг натижасида глобал иқлим ўзгариши, глобал исиб, табиий сув хавзаларининг ифлосланиши, ноёб ўсимлик ва ҳайвонот турларининг йўқолиб кетиши каби салбий ҳолатлар кузатилмоқда.² Оқибатта, бугунги кунда ер юзи ўрмон ва дарахтзорлар майдонлари қисқариб, Озон қатлами емирилиши кун сайин ортиб бормоқда. Сўнги ўн йилликларда Ўзбекистон Республикаси “Қизил китоби”га киритилган ноёб ва йўқолиб кетиш хавфи остидаги ўсимлик турлари сони 324 тага етгани³, ўрмон ва дарахтзорларнинг 32 фоизи йўқолиб кетгани вазиятнинг нақадар жиддий эканлигидан далолат беради. Бундан ташқари, 1981 йилда “Қизил китоб”га 161 турдаги ҳайвонлар киритилган бўлса, 2004

¹Холмўминов Ж.Т. Экологик хавфсизликни таъминлаш ва экологик таҳдидларни олдини олишнинг ҳуқуқий асослари.//Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг Ахборотномаси //2014 йил, № 2, 53-60 бетлар.

²Холмўминов Ж.Т. Иқлим ўзгаришининг қишлоқ хўжалиги ривожланишига таъсири ва унинг оқибатларини юмшатиш, иқлим ўзгариши масалаларини ҳал қилишга замонавий ёндашув. Қўлланма. Тошкент, 2018. – Б. 80.

³Жакбаров С. Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланишнинг ҳуқуқий асослари. // “Ўзбекистон Республикаси Экологик қонунчилигини ривожлантириш ва такомиллаштириш масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари Тошкент.: 2014. – Б. 23.

йилда бу рақам 184 тага⁴ етгани табиий мувозанатнинг жиддий издан чиққанидан ҳамда бу борада давлат экологик назоратини янада кучайтириш лозимлигидан эмас балки шартлигидан далолат беради.

Шу сабабдан ҳам экологик хавфсизликни таъминлаш, бунинг учун эса таъсирчан механизмларни ишлаб чиқиш, жумладан давлат экологик назоратини такомиллаштириш бугунги кунда долзарб аҳамият касб этади. Шу сабабдан Ўзбекистон Республикасининг “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Ушбу қонуннинг мақсади экологик назорат соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатдир. Ушбу қонун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, экологик ҳолатни яхшилаш, табиий ресурсларни сақлаш соҳасида давлат органлари, фуқаролик жамияти институтлари ва фуқароларнинг ўзаро ҳамжиҳатликда ҳаракат қилишининг ҳуқуқий механизмларини таъминлайди. Хужжатнинг ҳаётга татбиқ этилиши табиатни муҳофаза қилиш соҳасида аҳолининг экологик ҳуқуқий онги ҳамда фаоллиги, фуқаролик жамиятининг илмий доиралар ва давлат ҳокимияти органлари билан ўзаро ҳамкорлигининг ошишига хизмат қилади.

Глобал экологик муаммоларнинг олдини олиш, табиат ва инсон ўртасидаги мувозанатни сақлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу борада қабул қилинган йигирмадан зиёд қонун ва юздан ортиқ қонуности хужжати соҳадаги ишларни тартибга солишда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Мамлакатимиз ва ривожланган мамлакатлар қонунчилигининг таҳлиллари асосида шуни айтиш керакки, экологик хавфсизликни таъминлаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни таъминлаш мақсадида давлат экологик назоратининг роли ва ўрнини аниқлашга қаратилган чуқур ислохотларни амалга ошириш-махсус ваколатли давлат органларининг ушбу соҳадаги ишлар самарадорлигини ошишига хизмат қилади.

Дарҳақиқат, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш борасида асосий масъулият ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамда одил судлов органлари зиммасига юкланади. Бунда ҳақиқий ҳуқуқий давлатни шакллантириш учун асосий вазифаси қонунлар аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назорат олиб боришдан иборат бўлган махсус орган мавжуд бўлиши керак. Мамлакатимизда бундай орган прокуратурадир. Ўзбекистон Республикаси прокуратураси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ҳисобланади, бироқ у давлат органлари тизимида алоҳида ўрин эгаллайди.

Прокурор назорати ҳам тарихий-таҳлилий ёндашув тўлиқ амалга оширилган. Давлат фаолияти тури сифатидаги прокуратуранинг бутун ривожланиш йўлига назар ташлаш, аввало, унинг тарихий ва ижтимоий аҳамиятини, давлат ва жамиятнинг ривожланиш жараёнлари билан узвий диалектик алоқасини аниқлаш ва ниҳоят, ҳозирги шароитда прокуратура фаолиятини такомиллаштиришнинг мақсадга мувофиқ йўллари прогноз қилиш имконини беради.

Прокуратура тушунчаси латинча *procurio* сўзидан келиб чиққан бўлиб, ғамхўрлик қиламан, таъминлайман, олдини оламан деган маънони англатади⁵.

⁴Утегенов О.Д. Жамоат экологик назоратини ҳуқуқий тартибга солиш. (Монография). Т.: “Fan va texnologiya”., 2011, – Б. 4.

⁵ Юридический энциклопедический словарь. – М., 1984. – 256-б.

“Прокурор” сўзи асли латинча “Про-суро” сўзидан олинган бўлиб, ўзбек тилида “ғамхўрлик қилмоқ”, “асраб-авайламоқ, таъминламоқ, бошқармоқ, бошлаб бормоқ” деган маъноларни билдиради.⁶

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (XXV боб, “Прокуратура” деб номланган) ва “Прокуратура тўғрисида”ги (Янги таҳрирда 2001 йил 29-августда)ги қонунга мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унга бўйсунувчи прокурорлар амалга оширадилар. Прокуратура органи ушбу вазифани бажарувчи мамлакатимиздаги ягона давлат органи ҳисобланади.

Қадимги Юнонистон ва Шарқ давлатларидаёқ прокурорнинг асосий ижтимоий вазифаси қонунийликни таъминлашдан иборат бўлган. У давлат вакили сифатида судда айбловни амалга оширган. Жазолаш функцияси фақат бу вазифаларни бажариш воситаси ҳисобланган.

Европада прокуратура органлари биринчи марта XIV асрда абсолют монархиянинг шаклланиш жараёни юз бераётган ва қитъада давлатчиликнинг ривожланиш йўллари кўп жиҳатдан белгилаб берган Францияда ташкил топди. Франция прокуратураси ташкил топган пайтдан бошлаб ўз фаолиятини, аввало, жазолаш, айблаш чораларини амалга оширишга қаратди.

1586 йилда қабул қилинган Францияда прокуратура фаолияти ва уни ташкил этиш тўғрисидаги Қонун прокуратуранинг бошқа давлат органлари тизимидаги ўрнини белгилаб берди. Бу Қонунга мувофиқ, “прокурор назорати ваколатлари жумласига қуйидагилар киритилди: прокурорнинг маъмурий-сиёсий тусдаги фаолияти; терговни амалга ошириш устидан назорат; суд-ҳуқуқий фаолияти. Кейинги даврларда Франция прокуратурасида жуда катта ўзгаришлар юз берди, бироқ унинг асосий вазифаси – давлатда жазолаш функцияларини бажариш, давлатдаги олий ҳокимият эгасининг дахлсизлигини таъминлаш ўзгаришсиз қолди”⁷.

Франция прокуратурасининг фаолияти чор Россияси прокуратурасига андоза бўлиб хизмат қилди ва шу тариқа 1917 йилги Октябр тўнтаришидан олдин ва шўро даврида прокуратура органларининг шаклланиши ва фаолиятига сезиларли даражада таъсир кўрсатди.

Россияда прокуратура органлари ва прокурор назоратининг асосчиси Петр I ҳисобланади. У 1722 йилда махсус фармонга биноан Генерал-прокурор бошчилигидаги прокуратурани таъсис этди⁸.

Ўрта Осиё ҳудудида хонликлар ҳукм сурган даврда прокуратура институти мавжуд бўлмаган, чунки хонликларда давлат тузуми бундай меъёрлар назарда тутилмаган шариат қоидалари билан тартибга солинган. Прокуратура институти биринчи марта 1867 йилда қабул қилинган Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисидаги муваққат Низомда назарда тутилди. Бироқ бу даврда прокуратура алоҳида орган сифатида шаклланмаган эди. Прокурор вазифаларини асосан ҳарбий губернаторлар бажарарди.

⁶ Қаранг: Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М.; 1998, 621 – б.

⁷ В.И.Басков. Прокурорский надзор. – М., 1995. – Б.14.

⁸ Памятники русского права. Выпуск 8. – М., 1961. – Б.218.

1887 йилда Адлия вазирининг буйруғи билан Сирдарё, Янги Марғилон, Самарқанд ва Верний вилоят судлари ҳузурида вилоят прокуратуралари ташкил этилди. Оқруг суди ҳузуридаги прокурор прокурорлар судлов палатасига бўйсунар, палата эса, ўз навбатида, Адлия вазири олдида ҳисобдор эди. Барча прокурорлар лавозимга император томонидан тайинланарди⁹.

Ўзбекистонда прокуратура органларининг ташкил топиш тарихи республикамиз 1991 йил 1 сентябрда ўз мустақиллигини қўлга киритгунга қадар таркибига кирган собиқ СССРда прокуратурани ташкил этиш тарихи билан узвий боғлиқ.

Бутунроссия марказий ижроия қўмитасининг 1922 йил 28 майдаги қарори билан “Прокурор назорати тўғрисида”ги Низом тасдиқланди. Унда прокуратура органлари фаолияти ва уни ташкил этишнинг асосий принциплари белгиланди. Бу асосий принциплар жумласига қуйидагилар кирарди: прокурор назоратини марказлаштириш ҳамда прокурор назорати органларининг яккабошчилиги, қўйи турувчи прокурорларнинг юқори турувчи прокурорларга қатъий бўйсунуши; прокуратура органларининг маҳаллий таъсирлардан мустақиллиги; прокуратура органлари кенг жамоатчиликнинг қўмагига таянуши. “Прокурор назорати тўғрисида”ги Низомда прокурорларнинг қонунлар қатъий ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш борасидаги ваколатлари белгилаб қўйилди:

барча ҳокимият органлари, хўжалик муассасалари, ижтимоий ва хусусий шахслар фаолиятининг қонунийлиги устидан назоратни амалга ошириш, айбдорларга қарши жиноий таъқиб қўзғатиш, қонунга зид равишда қабул қилинган қарорларга протест келтириш;

суриштирув органлари ва ОГПУ фаолияти устидан бевосита кузатув олиб бориш;

судда айбловни қувватлаш;

маҳбуслар қамокда тўғри сақланаётганини кузатиб бориш¹⁰.

Маълумки, собиқ СССР таркибидаги барча иттифоқдош республикалар каби Ўзбекистон ҳам қонунчилик тизимини ҳамда прокуратура органлари фаолияти ва уни тузишнинг асосий принципларини марказдан қабул қилган.

Прокуратура тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг таҳлили 1923-1938 йилларда, яъни ССР Иттифоқи ва иттифоқдош республикаларнинг суд қурилиши тўғрисидаги Қонун қабул қилингунга қадар прокуратура органларининг таркиби, прокурорларнинг вазифалари ва ваколатлари асосан суд қурилиши тўғрисидаги қонун ҳужжатлари билан тартибга солинди. Ташкилий жиҳатдан прокуратура органлари марказда ҳам, жойларда ҳам мустақил давлат органи ҳисобланар эди: прокуратура Адлия халқ комиссарлиги таркибига алоҳида бўлим сифатида кирарди. Адлия халқ комиссари бир вақтнинг ўзида республика прокурори ҳам эди.

1923 йил 23 ноябрда қабул қилинган “СССР Олий суди тўғрисида”ги Низомга мувофиқ прокуратура СССР Олий судининг таркибига кирарди. 1926 йил 24 июлда

⁹ Махбубов М. Создание и развитие органов прокуратуры в Узбекистане. Автореферат дисс. на соиск. учен. степ. док. юр. наук. – Т.: 1993. – Б.28.

¹⁰ СУ РСФСР. 1922, №36. 724-б.

қабул қилинган СССР Олий суди ва СССР Олий суди Прокуратураси тўғрисидаги Низомга биноан прокуратура ваколатлари сезиларли даражада кенгайтирилди. Прокурорга қуйидаги ҳуқуқлар берилди: қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи; ОГПУ қарорлари, фармойишлари ва ҳаракатларини, судлов ҳайъатлари чиқарган қарорлар, ажримлар ва ҳукмларни тўхтатиб туриш. Бундан ташқари, у конституциявий назоратни ҳам амалга оширарди. Назоратнинг мазкур тури СССР Олий суди прокуратураси бутун назорат фаолиятининг муҳим қисмини ташкил этарди. ОГПУ фаолиятининг қонунийлиги устидан назорат олиб бориш, ҳарбий прокуратура фаолиятига раҳбарлик қилиш ҳам прокурорлар зиммасига юкланган эди.

Шу билан бирга, ўша даврда прокуратура органларининг ягона марказлаштирилган тизими ҳали шаклланмаган эди, чунки республика прокуратуралари республика Адлия халқ комиссарлиги тизимига кирарди.

1925 йил 6 майда Ўзбекистон ССР Марказий ижроия қўмитасининг Президиуми Адлия халқ комиссарлиги тўғрисидаги Низомни тасдиқлади. Ушбу Низомга мувофиқ адлия халқ комиссари бир вақтнинг ўзида республика прокурори ҳам эди. У адлия халқ комиссари сифатида республика ҳукумати таркибига кирарди. Натижада республика прокурори, гарчи Ўзбекистон ССР МИҚ томонидан тайинланиб, лавозимидан олинса-да, амалда адлия халқ комиссари сифатида республика Халқ комиссарлари кенгашига ҳисобдор эди. Республика прокурори қонунийлик устидан назорат функциясини бошқарув функцияси билан қўшиб олиб борар эдики, бу назорат функциясини амалга оширишга салбий таъсир кўрсатарди.

1926 йилда Ўзбекистон ССР Жиноят-процессуал кодексининг амалга киритилиши билан¹¹ республика прокурори тергов аппаратини кучайтириш, унинг тезкорлигини ошириш, прокуратура фаолиятида қонунларга қатъий риоя этилишини таъминлаш борасида муҳим чора-тадбирларни амалга оширди.

Ўзбекистон ССР МИҚнинг 1928 йил 1 декабрдаги қарори билан дастлабки тергов прокуратура ихтиёрига берилди. Ўзбекистон ССР МИҚ қарори билан тасдиқланган янги таҳрирдаги Жиноят-процессуал кодекси¹² прокурорнинг жиноят судлов ишларини юритишдаги ҳуқуқий ҳолатини муфассал тартибга солди.

СССР МИҚ ва ХККнинг 1933 йил 20 июндаги қарори билан СССР Прокуратураси ташкил этилди. 1933 йил декабрда қабул қилинган “ССР Иттифоқи Прокуратураси тўғрисида”ги Низомда, унинг функциясини муайянлаштирди, СССР Прокуратурасини бошқариш шакллари ва унинг иттифоқдош республикалар прокурорлари билан ўзаро муносабатларини белгилаб берди. 1936 йил 20 июлда қабул қилинган СССР МИҚ ва ХККнинг “СССР Адлия халқ комиссарлигини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори прокуратура ва адлия органларини иттифоқдош ва автоном республикалар адлия халқ комиссарликлари тизимидан чиқариб, уларни бевосита СССР Прокурорига бўйсундирди¹³. Шундай қилиб, прокуратурани марказлаштириш ва уни ягона тизимга айлантириш жараёни 1936 йилда тўлиқ тугалланди.

¹¹ СУ УзССР, 1926, №11-12. – 53-б.

¹² СУ УзССР, 1929, №24. – 95-б.

¹³ СЗ СССР, 1936. №40, с.338

Низомга мувофиқ СССР Прокурори иттифоқдош республикалар прокурорларига улар фаолиятига тегишли масалалар юзасидан кўрсатмалар бериш, прокурорлик иши масалаларини муҳокама қилиш, текширувлар ўтказиш учун иттифоқдош республикалар прокурорларининг мажлисларини чақириш, иттифоқдош республикалар прокуратура органлари фаолиятини текшириш, уларнинг фаолияти тўғрисида ҳисоботлар олиш ҳуқуқига эга эди.

1936 йилги СССР Конституцияси, шунингдек 1937 йилги Ўзбекистон ССР Конституцияси прокурор назоратининг давлат фаолияти мустақил тури сифатидаги роли ва мавқеини оширди. СССР Прокуратурасининг СССР Олий Совети томонидан тайинланадиган СССР Прокурори бошчилигидаги ягона ва марказлаштирилган тизим кўринишидаги таркиби тасдиқланди. Иттифоқдош ва автоном республикалар, вилоятларнинг прокурорлари СССР Прокурори томонидан иттифоқдош республикаларнинг давлат ҳокимияти органлари билан келишмасдан 5 йил муддатга тайинланар, туман ва шаҳар прокурорлари иттифоқдош республикаларнинг прокурорлари томонидан 5 йил муддатга тайинланар ва кейинчалик СССР Прокурори томонидан тасдиқланар эди. Шундай қилиб, иттифоқдош республикаларнинг мустақиллигини чеклаш ҳисобига иттифоқ миёсида прокуратура органларининг марказлашуви кучайтирилди.

Асосий қонунлар прокуратура органларига ўз асосий давлат-ҳуқуқий функцияси – қонунлар аниқ ва бир хилда бажарилиши ва уларга риоя этилиши устидан олий назоратни амалга оширишни юклади, прокуратура органларининг маҳаллий органлардан мустақиллиги ва фақат СССР Прокурорига бўйсунуш принципини мустаҳкамлади.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида прокуратура органларининг фаолияти умумий вазифа – немис фашизми устидан ғалаба қозонишга бўйсундирилди. Мамлакатда ҳарбий ҳолат эълон қилган СССР Олий Совети Президиумининг 1941 йил 22 июндаги фармонида мувофиқ прокуратура органларининг иши ҳарбий йўсинда қайта қурилди. Ҳарбий даврнинг жамоат тартибини, меҳнат ва давлат интизомини, ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзолари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, давлат мулкани жиноий тажовузлардан муҳофаза қилишга қаратилган қонунлари бажарилиши устидан назорат олиб бориш прокуратура органлари фаолиятининг асосий мазмунига айланди.

Иккинчи жаҳон урушининг оғир йилларида Ўзбекистон прокуратура органларининг вазифалари ҳам кўпайди. Ўзбекистонга фронт ҳудудларидан юзга яқин саноат корхоналари, ўнлаб ҳарбий ва ноҳарбий ўқув юртлари, госпиталлар, илмий муассасалар эвакуация қилинди. Республика бир миллиондан ортиқ эвакуация қилинган одамларни қабул қилди, шулардан 200 мингтаси болалар эди. Ўзбекистонда уруш йилларида Совет Армиясининг кўпгина ҳарбий тузилмалари, шу жумладан миллий ўзбек қисмлари ташкил этилди. Республика мамлакатнинг муҳим озиқ-овқат базасига айланди. Республика прокуратура органларининг иши ўша даврда ҳарбий давр қонунларига риоя этилиши устидан назоратни таъминлашга қаратилди¹⁴.

¹⁴ Мустафаев Б.Б. 70 лет на страже Закона. – Ташкент, 1992. – 16-б.

СССР Олий Совети Президиумининг 1943 йил 16 сентябрдаги фармонида мувофиқ прокуратура органларининг прокурор-тергов ходимлари учун даражали унвонлар белгиланди, СССР Прокуратура органлари прокурор-тергов ходимлари ноҳарбий даражали унвонларининг қиёсий жадвали тасдиқланди. Даражали унвонларнинг белгиланиши ва форма кийимининг жорий этилиши прокурор мақомига янада расмийроқ тус берди, меҳнат ва ижро интизомининг мустаҳкамланишига кўмаклашган.

Иккинчи жаҳон уруши тугаганидан сўнг совет прокурорлари гитлерчи босқинчиларнинг жиноятларини фош этиш бўйича катта ишларни амалга оширдилар. 1945 йил 20 ноябрдан 1946 йил 1 октябргача Нюрнбергда бўлиб ўтган суд жараёни бутун давлатни эгаллаб олиб, уни даҳшатли золимликлар қуролига айлантирган жиноятчилар суд олдида жавоб берган одил судлов тарихидаги биринчи жараён бўлди. У очиқ ўтказилди. СССРдан бош айбловчи сифатида ўша даврда Украина прокурори лавозимини эгаллаб турган, кейинчалик СССР Бош прокурори этиб тайинланган Р.А.Руденко иштирок этди. СССР Прокуратурасининг тажрибали терговчиларидан ташкил топган тергов қисми ҳарбий жиноятчиларнинг айбларини исботлаш борасида катта ишларни амалга оширди.

Нюрнберг суд жараёни халқаро аҳамият касб этди, чунки унда фашизмнинг ҳақиқий башараси фош қилинди, бош ҳарбий жиноятчилар ўзининг муносиб жазосини олди. Нюрнбергда чиқарилган қонуний, асосли ва адолатли ҳукм ҳар қандай агрессорлар учун ҳозиргача сабоқ бўлиб келаётир.

Урушдан кейинги йилларда прокуратура органлари халқ хўжалигини тиклашга қаратилган қонунлар устидан назоратни амалга оширдилар. Шаҳарлар ва қишлоқлар қайта қурилди, заводлар ва фабрикалар, колхозлар ва совхозлар тикланди. Бу халқ мулкини қўриқлаш, халқ хўжалигида давлат ва меҳнат интизомини кучайтириш тўғрисидаги қонунларнинг бажарилиши устидан назоратни кучайтиришни талаб қилди.

Давлат ва хўжалик қурилиши вазифаларини ҳал қилишда прокуратура органларининг обрўсини ошириш мақсадида СССР Олий Совети 1946 йил 19 мартда СССР Прокурорини СССР Бош прокурори деб номлаш тўғрисида қонун қабул қилди.¹⁵

СССР Олий Совети Президиумининг 1955 йил 24 майдаги фармони билан “СССРда прокурор назорати тўғрисида”ги Низом тасдиқланди¹⁶. У прокуратура органларининг ваколатларини анча кенгайтирди ва муайянлаштирди, шунингдек прокурор назорати вазифалари ва уни амалга ошириш усуллари қонун йўли билан белгилаб қўйди. Низомда СССР Бош прокурори ва унга бўйсунувчи барча прокурорлар СССР, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг қонунлари маҳаллий ўзига хосликлар ва маҳаллий таъйиқларга қарамай тўғри ва бир хилда бажарилиши устидан назорат олиб боришлари шартлиги қайд этилди. Бу прокурор назоратини кучайтириш учун зарур шарт-шароитлар яратди.

¹⁵ Басков В.И. Прокурорский надзор. – М., 1995. – 28-б.

¹⁶ Қаранг: Ведомости Верховного Совета СССР. 1955, №9. – 222-б.

1977 йилги СССР Конституциясига асосан 1979 йил 30 ноябрда “СССР прокуратураси тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. У СССР парчалангунга қадар амал қилди.

Иттифоқ парчаланиши билан СССР прокуратураси мустақил давлат органи сифатида тугатилди. Суверен давлатларнинг ҳар бирида Бош прокурорлар томонидан бошқариладиган мустақил прокуратуралар ташкил топди.

“Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 8 январдаги “Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари тўғрисида”ги Фармони билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан олий назоратни таъминлаш, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини, ҳудуд суверенитетини ҳимоя қилиш мақсадида иттифоққа бўйсунувчи Ўзбекистон ССР прокуратураси мустақил Ўзбекистон Республикаси Прокуратурасига айлантирилди. Шу Фармонга биноан Мудофаа ишлари вазирлиги, унинг жойлардаги муассасалари ва бўлимларида ҳамда республика ҳудудида жойлашган ички қўшинларда қонунларнинг бажарилиши устидан назорат олиб бориш Ўзбекистон Республикаси Прокуратурасига юкланди.

Ўзбекистон Республикасининг тегишли қонун ҳужжатлари қабул қилингунга қадар унинг ҳудудида собиқ СССР қонунларининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига зид бўлмаган қисми амал қилишини белгилаган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 4 январдаги қарорига мувофиқ 1979 йил 30 ноябрда қабул қилинган “СССР прокуратураси тўғрисида”ги қонун Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши 1992 йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунини қабул қилгунга қадар амал қилди.

Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси марказий аппарати, маҳаллий прокуратура органларининг тузилмаси билан боғлиқ масалалар Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги 1992 йил 24 январь қарорида белгилаб қўйилди.

2001 йил 29 августда келиб эса Ўзбекистон Республикасининг 257-II-сонли “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунини қабул қилинди.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси назорат фаолиятини такомиллаштирмоқда. Қонунлар аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан прокурор назоратининг сифати ва таъсирчанлиги ошмоқда, фуқароларнинг Конституция билан кафолатланган ҳуқуқлари ва эркинликларини муҳофаза қилиш чоралари ўз вақтида кўрилмоқда.